

به نام پروردگار یکتا

پیشینه تاریخی فرهنگی لاهیجان و بزرگان آن

تألیف

دکتر محمدعلی قربانی

با مقدمه

استاد زین العابدین قربانی

سرشناسنامه	قربانی لاهیجی، صدرالدین، ۱۳۴۲ -
عنوان و پدیدآور	پیشینه تاریخی فرهنگی لاهیجان و بزرگان آن / تألیف محمدعلی قربانی؛ با مقدمه زین العابدین قربانی. [برای حوزه هنری گیلان]
مشخصات نشر	رشته سپیدرود، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	ص: ۸۷۸
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۷۳۳۵-۴۰-۶
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
موضوع	لاهیجان
موضوع	لاهیجان -- تاریخ
رده بندی کنگره	۱۳۹۶ ق ۴۱ الف ۸ / DSR ۲۱۱۹
رده بندی دیویی	۹۵۵/۲۳۳
شماره کتابشناسی	۴۹۲۱۴۱۶

نشر

رشت، خیابان سعدی، کوچه شهید نوری،
جنب موسسه حمایتی امام حسن مجتبی علیه السلام، پلاک ۶۳
کدپستی: ۳۴۴۹۹ - ۴۱۵۱
تلفن: ۳۳۲۶۲۷۶۹ - ۱۳
۰۹۱۱۳۴۸۲۹۰۹

پیشینه تاریخی فرهنگی
لاهیجان و بزرگان آن
تألیف: دکتر محمدعلی قربانی
با مقدمه: استاد زین العابدین قربانی
چاپ نخست: ۱۳۹۶
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
همه ی حقوق این کتاب محفوظ است.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۳۳۵-۴۰-۶

فهرست

۱۱	مقدمه.....
۱۲	رجال و دانشمندان مسئول.....
۱۳	گذشته پرافتخار لاهیجان و بزرگان آن.....
۱۶	پیشگفتار.....
۱۹	پیشینه گیل و دیلم.....
۱۹	گیل و دیلم در تاریخ کهن.....
۲۵	جغرافیای تاریخی گیلان و دیلمان.....
۲۹	دریای خزر.....
۳۲	وصف مردم دیلم.....
۳۵	لهجه و زبان دیلمی.....
۴۰	شجاعت و دلاوری، استقلال طلبی مردم دیلم.....
۵۰	نامه امیر تیمور گورگانی به علی کارکیا سلطان لاهیجان.....
۵۲	جواب امیر سیدعلی کیا به امیر تیمور.....
۵۶	گیلان در زمان صفویه.....
۵۹	گیلان در زمان افشاریه و زندیه.....
۶۰	گیلان در دوران قاجاریه.....
۶۱	اسلام در گیلان و دیلمان.....
۷۰	دیلم و دیلمیان در شعر شعرای قدیم.....
۷۴	فرمانروایان گیل و دیلم.....
۸۶	بنی دادبویه «اسپهبدان طبرستان و گیلان».....
۹۴	علویان.....
۹۴	علویان بنی الحسن.....
۹۵	علویان ناصری.....
۹۵	علویان بنی الحسین.....
۹۵	علویان موئیدی.....
۹۶	جستنیان.....
۱۰۷	کنگریان.....
۱۱۳	مسافریان - سالاریان.....
۱۲۱	حملة روسیان به گیلان.....
۱۲۲	آل زیار.....
۱۲۳	آل بویه.....
۱۲۴	ناصروند.....
۱۲۶	سادات امیر کیایی یا ملاطی.....
۱۲۶	فرمانروایان کیایی لاهیجان (بیه پیش).....
۱۳۲	ویزگی های گیلان امروز.....
۱۳۵	پوشش گیاهی گیلان.....
۱۳۵	گیلان و لاهیجان از نظر تقسیمات کشوری.....

۱۴۳	بیشینه لاهیجان
۱۴۵	وجه تسمیه و نامگذاری لاهیجان
۱۴۶	تاریخ و وقایع لاهیجان
۱۵۳	خان احمد کیست؟
۱۷۰	جغرافیای تاریخی لاهیجان
۱۷۷	کوههای لاهیجان
۱۷۸	رودخانههای مهم حوالی این شهرستان
۱۸۱	جمعیت لاهیجان
۱۸۱	وضعیت آب و هوایی لاهیجان
۱۸۴	محصولات و تجارت لاهیجان
۱۸۷	ابریشم لاهیجان
۱۹۰	چای لاهیجان
۱۹۴	تحوّل و تکامل صنعت چای
۱۹۷	پدر چای ایران
۲۰۲	صنعت چای لاهیجان
۲۰۳	کارخانجات چای لاهیجان تا سال ۱۳۴۰
۲۰۵	برنج
۲۰۷	انواع برنج در گیلان
۲۰۸	روشهای کاشت، داشت و برداشت برنج
۲۱۰	آفات برنج
۲۱۱	ضرب سکه در لاهیجان
۲۱۲	سبک معماری لاهیجان
۲۱۴	محلات لاهیجان
۲۱۹	بناها، بقاع و مزارات محلههای لاهیجان
۲۱۹	محله میدان
۲۱۹	بقعه چهارپادشاهان
۲۲۲	اطاق شماره یک، مرقد سیدخور کیا
۲۲۶	اتاق شماره سه، چهار پادشاه
۲۲۶	اتاق شماره چهار، مرقد سیدعلیکیا وسید رضیکیا وسید رضاکیا
۲۳۱	بقعه تکیه بر معروف به آقا پیررضابن موسی بن جعفر ^(ع)
۲۳۲	بقعه آقا سید حسین و آقا سید ابوالقاسم امام جمعه
۲۳۲	بقعه جواهر پشته (فرح آباد)
۲۳۳	بقعه سیداحمد یمنی بن موسی بن جعفر (ع)
۲۳۳	محله شعرباقان
۲۳۳	بقعه سید محمد یمنی
۲۳۴	بقعه سنگ مزار
۲۳۵	محله خمیر کلايه
۲۳۵	بقعه سید محمد رشید بن امام موسی الکاظم ^(ع)
۲۳۶	محلّه اردوبازار
۲۳۶	بقعه آقا سید احمد بن موسی الکاظم ^(ع) معروف به آقا میر شهید
۲۳۷	بقعه آقا میر شمس الدین بن موسی الکاظم (ع)
۲۳۹	بقعه حسن بیگ دشت

۲۳۹	بقعه آقا میر صادق
۲۴۰	مسجد پاشویان
۲۴۰	محلّه گابنه
۲۴۰	بقعه آقا میر ابراهیم بن موسی الکاظم (ع)
۲۴۱	بقعه پیر علی
۲۴۱	بقعه آقا میر ابراهیم
۲۴۲	محلّه پردسر
۲۴۲	بقعه ملّا عاقل (عقلیه)
۲۴۲	بقعه آقامیر جمال الدین اشرف بن موسی الکاظم (ع)
۲۴۳	بقعه آقاسید مرتضی
۲۴۳	محلّه کار انسرابر
۲۴۳	بقعه آقا محمد جمال الدین بن موسی الکاظم (ع)
۲۴۴	بقاع مزایا، تاریخی حومه لاهیجان
۲۵۱	نقاط دیمی و آثار تاریخی لاهیجان و حومه
۲۵۱	مسجد جامع لاه
۲۵۶	حمام گلشن
۲۵۹	مسجد اکبریه
۲۶۲	پل خشتی (خشت پل)
۲۶۴	بقعه شیخ زاهد گیلانی
۲۸۱	سبزه میدان
۲۸۲	کوه شاه نشین (شیطان کوه - شیخ کوه)
۲۸۴	استخر لاهیجان
۲۸۸	بام سبز و تله کابین
۲۹۰	مقبره کاشف السلطنه
۲۹۳	مصلی لاهیجان
۲۹۴	عمارت و باغ حاجی امین الدوله در دهکده سوسنان
۲۹۴	باغ منظریه در کوه بچار لاهیجان
۲۹۴	بند چمنک در دهکده چمندان
۲۹۵	باغ شاه در دهکده چهار خانه سر (چاهانه سر)
۲۹۵	قلعه دیزین
۲۹۶	تی تی کاروانسرا
۲۹۷	تعدادی از درّها و قلعه کوتی ها در اطراف لاهیجان
۳۰۱	امیران و حکام لاهیجان
۳۱۲	مراسم عزاداری محرم (علم بندی)
۳۲۳	آداب و رسوم
۳۲۴	سنت کتان ختنه سوران
۳۲۴	شب شیش
۳۲۴	چهارشنبه سوری
۳۲۵	دننان فشان
۳۲۵	چهل منبر
۳۲۹	شاپاش
۳۲۹	باوردهی

۳۳۰	ایلجاردھی
۳۳۰	اعتقادات خرافی گیلک‌ها
۳۳۱	حیوانات
۳۳۲	ماهیان
۳۳۲	پرندگان
۳۳۳	حشرات
۳۳۳	خزندگان
۳۳۳	جنگل و درختان
۳۳۴	خوراک مردم لاهیجان
۳۳۸	تعداد مدارس و دانش‌آموزان لاهیجان
۳۳۹	تعداد بیسوانان و باسوانان
۳۳۹	دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی
۳۴۰	وضع مدارس دینی و دولتی و دانشگاه‌های لاهیجان
۳۴۲	لاهیجان امروز: مرآة آمار
۳۴۷	شرح حال بزرگان لاهیجان
۳۴۷	دانشمندان و بزرگان لاهیجان
۳۴۷	۱. یوحنا دیلمی (حدود ۶۰ سال قبل از اسلام)
۳۵۱	۲. پارساداس یا پارسد (حدود ۶۰ سال قبل از میلاد)
۳۵۳	۳. امیر وهرز دیلمی (قرن ۶ میلادی)
۳۶۰	۴. فیروز دیلمی
۳۶۲	۵. یحیی بن زیاد دیلمی (فرآء دیلمی) (قرن ۲ هجری)
۳۶۶	۶. یحیی دیلمی (قرن ۲ هجری)
۳۷۵	۷. ناصر الحق، اطروش (قرن ۳ هجری)
۳۹۲	۸. مهیار دیلمی (قرن ۴ هجری)
۴۰۵	۹. کیا ابوالحسن کوشیار بن لبان بن باشهری دیلمی گیلانی (کشیار دمی) (قرن ۵ هجری)
۴۰۹	۱۰. ابویعلی حمزه بن عبدالعزیز دیلمی (سلار دیلمی) (قرن ۵ هجری)
۴۱۴	۱۱. ناصر بن حسین بن محمد دیلمی (قرن ۵ هجری)
۴۱۵	۱۲. شیخ زاهد گیلانی (قرن ۷ هجری)
۴۱۹	۱۳. حسن بن ابی الحسن محمد دیلمی (قرن ۸ هجری)
۴۳۰	۱۴. شمس‌الدین محمد بن یحیی بن علی لاهیجی (اسیری لاهیجی) (قرن ۹ هجری)
۴۴۴	۱۵. شیخزاده لاهیجی (اواخر قرن ۹ هجری)
۴۴۷	۱۶. علی بن شمس‌الدین بن حاجی حسین لاهیجی (قرن ۱۰ هجری)
۴۵۱	۱۷. بیله فقیه لاهیجی (قرن ۱۰ هجری)
۴۵۲	۱۸. ملا عبدالرزاق حکیم لاهیجی (صدر) (قرن ۱۰ هجری)
۴۵۴	۱۹. حکیم ابوالفتح گیلانی لاهیجی (قرن ۱۰ هجری)
۴۶۰	۲۰. حکیم نجیب‌الدین هماد گیلانی لاهیجی (قرن ۷ هجری)
۴۶۱	۲۱. حکیم نورالدین گیلانی لاهیجی (قرن ۱۰ هجری)
۴۶۴	۲۲. حکیم لطف‌الله گیلانی (قرن ۱۰ هجری)
۴۶۴	۲۳. ملا محمود لاهیجی از شاگردان شهید ثانی (قرن ۱۰ هجری)
۴۷۱	۲۴. حکیم ابوالفتح دوائی لاهیجی (اواخر قرن ۱۰ هجری)
۴۷۲	۲۵. بقینی لاهیجی (قرن ۱۰ هجری)
۴۷۳	۲۶. قاضی یحیی لاهیجی (قرن ۱۰ هجری)

۲۷. حکیم میر قففور لاهیجی (قرن ۱۱ هجری)..... ۴۷۵
۲۸. شیخ محمد کاظم تنکابنی گیلانی (قرن ۱۱ هجری)..... ۴۷۹
۲۹. ملا علی کامی لاهیجی (قرن ۱۱ هجری)..... ۴۸۳
۳۰. حکیم حاذق لاهیجی (قرن ۱۱ هجری)..... ۴۸۵
۳۱. قطب الدین محمد بن علی شریف دیلمی لاهیجی (قرن ۱۱ هجری)..... ۴۸۶
۳۲. ملا عبدالرزاق فیاض لاهیجی (قرن ۱۱ هجری)..... ۵۰۵
۳۳. میرزا حسن لاهیجی (قرن ۱۱ هجری)..... ۵۴۱
۳۴. جلال الدین محمد فقیه لاهیجی (قرن ۱۱ هجری)..... ۵۴۷
۳۵. عبدالرزاق بن ملا میر گیلانی رانکویی لاهیجی (قرن ۱۱ هجری)..... ۵۴۸
۳۶. شیخ حسین تنکابنی (قرن ۱۱ هجری)..... ۵۴۹
۳۷. شیخ محمد جعفر لاهیجی (قرن ۱۱ هجری)..... ۵۵۲
۳۸. قاضی محمدالدین محمود لاهیجی (قرن ۱۱ هجری)..... ۵۵۲
۳۹. ملا حسن یلمانی گیلانی (قرن ۱۱ هجری)..... ۵۵۳
۴۰. ملا محمد باقر بن محمد تقی لاهیجی (قرن ۱۱ هجری)..... ۵۵۳
۴۱. امیر محمد موسی بن محمد رمان حسینی تنکابنی دیلمی (حکیم مومن) (اواخر قرن ۱۱ ه)..... ۵۵۳
۴۲. شیخ علی بن طه الله لاهیجی (قرن ۱۱ هجری)..... ۵۵۵
۴۳. شیخ عبدالله لاهیجی (قرن ۱۱ هجری)..... ۵۵۶
۴۴. شیخ عطاءالله لاهیجی (قرن ۱۱ هجری)..... ۵۵۶
۴۵. شیخ ابراهیم لاهیجی (قرن ۱۱ هجری)..... ۵۵۷
۴۶. شیخ ابوطالب لاهیجی (قرن ۱۲ هجری)..... ۵۶۰
۴۷. شیخ محمدعلی حزین لاهیجی (قرن ۱۲ هجری)..... ۵۶۴
۴۸. حاج محمدباقر لاهیجانی (قرن ۱۲ هجری)..... ۶۲۲
۴۹. ملا محمد سراب گیلانی (قرن ۱۲ هجری)..... ۶۲۵
۵۱. محمد رضا سراب گیلانی (قرن ۱۲ هجری)..... ۶۳۸
۵۲. محمد قاسم سراب گیلانی تنکابنی (قرن ۱۲ هجری)..... ۶۳۹
۵۳. محمد باقر سراب گیلانی تنکابنی (قرن ۱۲ هجری)..... ۶۴۰
۵۴. مولی محمد حسین تنکابنی لبنان (قرن ۱۲ هجری)..... ۶۴۰
۵۵. شیخ جعفر لاهیجی (شیخ الاسلام) (قرن ۱۲ هجری)..... ۶۴۲
۵۶. سید محمد هاشم تنکابنی (قرن ۱۳ هجری)..... ۶۴۲
۵۷. میرزا محمدباقر بن محمد بن محمد لاهیجی (نواب) (قرن ۱۳ هجری)..... ۶۴۴
۵۸. عبدالمحمد صدرالعلمای لاهیجی (قرن ۱۳ هجری)..... ۶۴۵
۵۹. ملا صفر علی لاهیجی (قرن ۱۳ هجری)..... ۶۵۸
۶۰. سید محمد مهدی موسوی تنکابنی (قرن ۱۳ هجری)..... ۶۶۰
۶۱. سید مرتضی حسینی (قرن ۱۳ هجری)..... ۶۶۳
۶۲. ملا محمد جعفر بن محمد صادق لاهیجی (قرن ۱۳ هجری)..... ۶۶۳
۶۳. میرزا سلیمان تنکابنی (قرن ۱۳ هجری)..... ۶۶۴
۶۴. محمد بن سلیمان تنکابنی (صاحب قصص العلماء) (قرن ۱۳ هجری)..... ۶۶۶
۶۵. میرزا ابراهیم صدرالعلمای لاهیجی (اواخر قرن ۱۳ هجری)..... ۶۸۲
۶۶. آیت الله العظمی حاج میرزا حبیب الله رشتی (قرن ۱۳ هجری)..... ۶۹۰
۶۷. آیت الله سید عبد الکریم لاهیجی (اواخر قرن ۱۳ هجری)..... ۶۹۲
۶۸. آیت الله العظمی حاج شیخ عبدالله دیوشلی (مازندرانی) (قرن ۱۳ هجری)..... ۶۹۷
۶۹. حکیم میرزا هاشم بن حسن بن محمدعلی لاهیجی اشکوری (اواخر قرن ۱۳ هجری)..... ۷۰۱

۷۰. آیت‌الله العظمی میرزا محمدعلی بن نصیر چهاردهی (اواخر قرن ۱۳ هجری)..... ۷۰۲
۷۱. محمد شریف تنکابنی (قرن ۱۳ هجری)..... ۷۰۵
۷۳. آیت‌الله حاج شیخ شعبان بن مهدی بن عبدالوهاب (دیوشلی گیلانی نجفی) (قرن ۱۳ هجری)..... ۷۰۶
۷۴. سیدمرتضی بن عبدالوهاب بن مؤمن بن عبدالوهاب الحسینی اللاهیجی (قرن ۱۳ هجری)..... ۷۱۴
۷۵. سیدهاشم بن مرتضی بن عبدالوهاب الحسینی اللاهیجی (قرن ۱۳ هجری)..... ۷۱۵
۷۶. آیت‌الله شیخ محمد بهمدانی (قرن ۱۳ هجری)..... ۷۱۸
۷۷. سیدحسین قاضی لاهیجی (قرن ۱۳ هجری)..... ۷۲۰
۷۸. سیدابراهیم تنکابنی (قرن سیزدهم)..... ۷۲۱
۷۹. شیخ محمد رضا تنکابنی (معروف به فلسفی) (اواخر قرن ۱۳ هجری)..... ۷۲۲
۸۰. آیت‌الله سیداحمد کیسی (قرن ۱۳ هجری)..... ۷۳۳
۸۱. سیدابوالقاسم بن سیدمعصوم حسینی گیلانی اشکوری (اواخر قرن ۱۳ هجری)..... ۷۴۱
۸۲. شیخ محمد رضا ناصرالاسلام (ناصر شریف) (قرن ۱۳ هجری)..... ۷۴۲
۸۳. شیخ علی اکبر طلوعی گیلانی (قرن ۱۴ هجری)..... ۷۴۹
۸۴. آیت‌الله علمی شیخ عبدالرسول حجت انصاری (قرن ۱۴ هجری)..... ۷۵۱
۸۵. شیخ بهایی لاهیجی (قرن ۱۴ هجری)..... ۷۵۵
۸۶. سیدحسین گیلانی اشکوری (قرن ۱۴ هجری)..... ۷۶۳
۸۷. شیخ محمدتقی میثمی لاهیجی (قرن ۱۴ هجری)..... ۷۶۴
۸۹. سیدمحمد رضا صدرالعلماء (قرن ۱۴ هجری)..... ۷۶۷
۹۰. صدرالمتکلمین لاهیجانی (قرن ۱۴ هجری)..... ۷۶۷
۹۱. شیخ محمدتقی تنکابنی (قرن ۱۴ هجری)..... ۷۶۸
۹۳. آیت‌الله شیخ عبدالحسین عترتی کوشالی لاهیجی (قرن ۱۴ هجری)..... ۷۷۱
۹۴. سیداحمد موسوی میرمطلبی لاهیجی (قرن ۱۴ هجری)..... ۷۷۷
۹۵. آیت‌الله شیخ حسین وحید آستانه (قرن ۱۴ هجری)..... ۷۷۹
۹۶. آیت‌الله شیخ حسن نخعی لاهیجانی (قرن ۱۴ هجری)..... ۷۸۳
۹۷. آیت‌الله سیدمحمدتقی معصومی اشکوری (قرن ۱۴ هجری)..... ۷۸۷
۹۸. شیخ محمد اشکوری (قرن ۱۴ هجری)..... ۷۹۸
۹۹. آیت‌الله حاج سیدمرتضی بن سیدحسین بن میرسعید قاضی محلوی مرتضوی اشکودی (قرن ۱۴ هجری)..... ۷۹۸
۱۰۰. شیخ محمد محقق لاهیجی (قرن ۱۴ هجری)..... ۸۰۰
۱۰۱. آیت‌الله العظمی حاج شیخ عبدالحسین حائری (۱۲۹۹-۱۳۹۱ ه.ق)..... ۸۰۴
۱۰۲. آیت‌الله حاج شیخ محمدحسن (علم الهدی) غروی لاهیجی (کوشالی) (قرن ۱۴ هجری)..... ۸۰۹
۱۰۳. حجت‌الاسلام حاج شیخ محمد کاظم (آقا ضیاء) عترتی کوشالی (قرن ۱۴ هجری)..... ۸۱۳
۱۰۴. شیخ علی اکبر الهیانی (قرن ۱۴ هجری)..... ۸۱۵
۱۰۵. شیخ مجتبی فروزینی (قرن ۱۴ هجری)..... ۸۱۸
۱۰۶. آیت‌الله حاج شیخ مهدی مهدوی لاهیجی (قرن ۱۴ هجری)..... ۸۲۳
۱۰۷. آیت‌الله حاج محمد مهدوی سعیدی لاهیجی (قرن ۱۴ هجری)..... ۸۲۶
۱۰۸. آیت‌الله حاج سیدعبدالله ضیائی (دکتر ضیائی) (قرن ۱۴ هجری)..... ۸۳۰
۱۰۹. حاج شیخ ابوالمکارم ربانی املشی (قرن ۱۴ هجری)..... ۸۳۵
۱۱۰. آیت‌الله حاج شیخ محمد مهدی ربانی املشی (قرن ۱۴ هجری)..... ۸۳۶
۱۱۱. آیت‌الله حاج شیخ زین العابدین قربانی (قرن ۱۵ هجری)..... ۸۴۱
- فهرست برخی از منابع و مأخذ..... ۸۵۳
- تصاویر..... ۸۶۱

مقدمه

از قدیم گفته‌اند: «تاریخ آئینه اقوام و ملل و حوادث گذشته است.» چرا که رسوم و عادات، حدود نا آگاهی و معرفت، خصائص روحی و اخلاقیات، یزدلی و شجاعت، سستارادگی و استقامت، رجال عام و ریاست هر قوم و ملتی را نشان می‌دهد و رشد و عقب ماندگی آنان را بازگو می‌نماید. بدین جهت است که مطالعه تاریخ گذشتگان، می‌تواند بهترین درس زندگی را به آدمی بدهد و عوامل پیشرفت و سرفراز را برای آیندگان به نمایش بگذارد.

و از این روست که پیش قایل توخهی از قرآن، به نقل داستانهای اقوام و ملل گذشته اختصاص یافته و قرآن، این کار را مایه عبرت صاحبان خرد دانسته است: «لقد كان في قصصهم عبرة لأولي الألباب»^۱.

بر اساس همین فلسفه است که قرآن مجید آیات فراوانی مردم را به سیر در زمین و مطالعه در سرنوشت اقوام و ملل پیشین که اعمال و اخلاق زشت و زیبای آنان موجب ذلت و عزت آنان گردیده است، دعوت می‌کند: «أفلم يسيروا في الأرض فوجدوا كيف كان عاقبة الذين من قبلهم^۲ آیا در زمین گردش نمی‌کنند تا ببینند پایان کار کسانی که پیش از آنها بودند، به کجا انجامید؟».

و در مورد دیگر در همین رابطه چنین تأکید می‌فرماید: «فأين من قبله اهلكتناها و هي ظالمة فهي خاوية على عروشها و بئر معطله و قصر مشيد، أفلم يسيروا في الأرض فتكون لهم قلوب يعقلون بها أو أذان يسمعون بها فإنها لا تعمى الأبصار و لكن تعمى القلوب التي في الصدور — چه بسا شهرها و آبادی‌هایی که آنها را نابود و هلاک کردیم، در حالی که مردمش ستمگر بودند، به گونه‌ای که سقف‌های خانه هایشان فرو ریخت و چاه‌های پرآب و قصرهای محکمشان بی‌صاحب ماند، آیا آنان در زمین سیر نکردند تا دل‌هایی داشته باشند که حقیقت را با آن درک کنند گوش‌های شنوایی که با آن ندای حق را بشنوند؟! چرا که چشم‌های ظاهرشان نابیناست، بلکه دل‌هایی که در سینه دارند، کور است»^۱.

رجال و دانشمندان مسئول

همان گونه که رجال با صلاحیت و دانشمندان مسئول، عامل تحول و تکامل فکری و اجتماعی جوامع بشری هستند، آگاهی از خصائص روحی و شیوه‌های عملی آنان نیز، خود درس آموز زرگی در جهت رشد و تکامل فکری و فرهنگی و عامل مهمی در چگونگی غلبه بر مشکلات و کشف راز و رمز پیروزی بر معضلات و موجب بازایی راه‌های خودسازی و نجات جوامع بشری از عقب‌ماندگی‌ها و ظلمات است.

از این رو است که بخش وسیعی دیگر از قرآن مجید را ذکر قصص و داستانهای انبیاء و رجال سیاست و دیانت و دانش تشکیل می‌دهد. لذا می‌بینیم آنجا که از صاحبان زر و زور سخن به میان می‌آورد و فرعون، مظاهر زور، و قارون را مظهر زر معرفی می‌کند، به موسی و هارون دستور می‌دهد که به جنگ و مبارزه با فرعون زمان قیام کنند: «اذها الی فرعون انه طغی^۱ - و لقد بعثنا فی کل امة رسولاً ان اعبدوا الله و اجتنوا الطاغوت»^۲.

و از عالمان آگاه که در برابر آنان به قابله و به ارشاد آنان پرداختند، چنین یاد می‌کند: «و قال یذین اوتوا العلم و یلکم ثواب الله خیر من ان یعمل صالحاً و لا یلقیها الا الصابرون - کسانی که علم و آگاهی به آنان داده شده، صدای رسد: و ای شما چه می‌گویید و پادشاه الهی برای کسانی که ایمان آورده‌اند، بهتر است و بدیهی است که این پادشاه الهی، آنها را در اختیار کسانی قرار می‌گیرد که سکیا باشند»^۳.

بر این اساس است که در آئین مقدس اسلام، عالمان آگاه تجلیل ویژه به عمل آمده و پیرانشان رستگار و دیگران احمقان بی‌سروپا معرفی شده‌اند: «الناس ثلاثة: عالم ربانی و متعلم علی سبیل نجاه و همج رعاع اتباع کل ناعق یمسوا، مع کل ریح و لم یستضیئوا بنور العلم و لم یلجنوا الی رکن وثیق - مردم سه گروهند: عالم ربانی، پادشاه الهی، دوم دانش طلبانی که در راه نجات تلاش می‌کنند، و سوم احمقان بی‌سروپا و همان‌ها که به دنبال هر صدایی می‌روند و با هر بادی حرکت می‌کنند، همان‌ها که از نور علم روشنی گرفته و به ستون محکمی پناه نبرده‌اند»^۴.

طه / ۴۴.

نحل / ۳۶.

قصص / ۸۰.

نهج البلاغه، حکمت ۱۲۷.

گذشته پرافتخار لاهیجان و بزرگان آن

چنان که در متن کتاب آمده است: منظور از «لاهیجان» مرکز حکومت «بیه پیش» است که از سفیدرود تا چالوس امتداد داشته و سبقت تاریخی و فرهنگی آن، از دیلمان که در آن سوی دامنه البرز قرار دارد، آغاز و به دارالحکومه لاهیجان زمان «کیانیه» و پس از آن می‌انجامد. این خطه وسیع که از یک سو، مزایای کوه و جنگل و از سوی دیگر ویژگی‌های جلگه و نعمت‌های فراوان آن و دریای خزر را داراست:

از لحاظ طبیعی و مادی، مصداق فرموده خداست: «قَرِیۡهٌ کَانَتْ اَمْنُهُ مَطْمَئِنَّةً یَّاتِیْهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّنْ کُلِّ مَکَّانٍ - مَنْطَقَةُ اَبَادٍی رَا کَہ اَمِنَ وَاَرَامٌ وَاَمِثْلُنْ بُوَدَ وَاہْمَاوَرُ رُوْزِشْ بَہ طَوْرٍ وَفَوْرُ اَز ہَر سَو وَا مَکَّانِی اَزَا مَرَسَد»^۱

از لحاظ معنوی، فرهنگی و سیاسی، شخصیت‌هایی را در دامن خود پروریده و حرکتی را در جهان پدید آورده که برای همیشه تاریخ، دنیای بشریت و اسلام و تشیع را وامدار خود ساخته است: یوحنای دیلمی، ابن خوارون، حضرت عیسی (ع) و صاحب یکی از اناجیل اربعه مسیحیت از همین دیار است.

یحیی بن زیاد دیلمی معروف به «مراء» نام کوفیان در علم نحو متوقی به سال ۲۰۷ هجری قمری از فرزندان این آب و خاک است.

آل بویه یا دیالمه که از سال ۳۲۵ هجری تا ۴۴۰ در فارس و کرمان و عراق عجم و عراق عرب، حکمرانی داشتند و فقهایی چون شیخ مفید و سید مرتضی و شیخ طوسی و سَلَّار و غیر ایشان در کنف حمایت آنان، به نشر معارف و فرهنگ و کتاب‌علوی پرداختند از فرزندان این سرزمین علم پرورند.

صاحب بن عبَّاد دیلمی (تولد ۳۲۶- وفات ۳۸۵ ه. ق) رئیس دولت دیلمی که شیخ‌المحدثین «صدوق» کتاب «عیون اخبار الرضا (ع)» را به نام وی تألیف کرده، دیباچه آن را به ذکر قصیده غزائی او که درباره حضرت رضا (ع) سروده، مزین ساخته است، از فرزندان این خطه شیعه پرور است.^۲

سَلَّار دیلمی متوقی به سال ۴۶۳ ه. ق. شاگرد شیخ مفید و مرجع تقلید جهان اسلام در قرن پنجم، که طبق فرموده مرحوم آیت‌الله العظمی بروجردی - به نقل از آیت‌الله بهجت اگر استان گیلان، شخصیتی جز «سَلَّار» نمی‌داشت، تنها همان برای گیلان کافی بود، از این دیار مردپرور است.

۱. نحل/ ۱۱۲.

۲. به مقدمه کتاب عیون اخبار الرضا، ص ۳، و ریحانه الادب، ج ۸، ص ۹۰ مراجعه شود.

پرداختن به چگونگی زندگی هر یک از این شخصیتها، پیش درآمدی است جهت تکیه بر موارث فرهنگی، دینی، روح استقلال طلبی و ظلم ستیزی ملّتی که قرن‌ها در برابر ستم بنی امیه، بنی عباس و دیگران، چون کوه مقاوم و استوار ایستاد و تسلیم هیچ قدرت بیگانه نشد. و هنگامی که علویین، که بوی عدالت علی (ع) را داشتند؛ به این سامان آمدند، مردم گیل و دیلم، یک باره به آنها پیوستند و با آغوش باز، آنها را پذیرفتند و کم کم خلافت عباسیان را، فرزندان «بویه» در اختیار گرفتند و عدالت و فرهنگ علوی را در این دیار، و در قلمرو حکومت خود، گسترش دادند. و تشیع را به عنوان مذهب رسمی خود پذیرفتند. و شیخ صدوق ها، مفیدها، سیدمرضی و سیدمرتضی ها، سلارها، شیخ طوسی ها و امثالهم را در کنف حمایت خود قرار داده، آن همه افتخارات را در جهان اسلام پدید آورند. در یک جمله همان گونه که تمام معظم رهبری در ملاقاتی که جمعی از ائمه جمعه خدمتشان شریفاب شده بودند و اینجانب نیز در آن جمع بوده، خطاب به بنده فرموده‌اند: «لاهیجان از این گونه شخصیت‌ها به قدری دارد که اگر تا سی سال آتی قربانی برای آنها کنگره برقرار کند، به جایی نمی‌رسد».

ولی متأسفانه کتابی که به طور کامل این سرزمین زرخیز را که مهد شجاعت، عدالت، فقاقت و علم و دانش پروری است، معرفی کند تا این زمان به دست نیامده بود. لذا هر وقت که خدمت حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای جهت ارائه کارهای دو کتگربه فیاض و سخاوتمندش می‌شدم تأکید بر فراهم کردن «تذکره علمای لاهیجان» داشتند، که بحمدالله این کار به سرانجامش رسیده و روزی نورچشمی، حجه السلام والمسلمین دکتر محمدعلی قربانی انجام گرفت که هم اکنون، در انبار علاقمندان قرار می‌گیرد.

هم چنان که در کتاب ملاحظه خواهید فرمود:

اولاً ترسیم سیمای لاهیجان بزرگ، نیاز به ارائه مطالب بیشتری دارد که محدودیت زمانی و موقعیت کنگره اجازه تفصیل بیشتر را نمی‌دهد.

ثانیاً بر اثر عدم توجه پیشینیان به این مسأله و یا محو آثار آنان، بسیاری از حقایق تاریخی و شرح حال مشاهیر این خطه از بین رفته و جز اسمی از آنها در صحف و صدر بوم نمانده است. ثالثاً بعضی ناهلان و یا کسانی که دستی از دور بر آتش داشتند و به اصطلاحات منطقه آشنا نبودند، مطالبی را نوشتند که نه تنها خدمتی نکردند، بلکه تحریف حقایق کردند و احیاناً حق بعضی را تضییع نمودند!

ولی با این حال، تأمین خواسته مقام معظم رهبری که علاقه فراوان به تدوین پیرامون «پیشینه تاریخی- فرهنگی لاهیجان و بزرگان آن» داشتند، از یک سو و معرفی شمایی از وضعیت تاریخی، جغرافیایی، اقتصادی و فرهنگی این شهر، که به قول حضرت آیه‌الله هاشمی رفسنجانی در سفرشان

به لاهیجان «شهر ذاتاً فرهنگی که بر تارک تاریخ می درخشد و جهان اسلام و تشیع وامدار اوست». از سوی دیگر، ما را بر آن داشت تا با استفاده از اسناد و مدارکی که به برکت انقلاب اسلامی در اختیار ما قرار گرفته، گوشه‌ای از عظمت و تلاش این مرز و بوم را که در راه حفظ هویت ملی و ارزشهای فرهنگ اسلامی و اعتلای کشور، انجام پذیرفته، برای همیشه محفوظ بداریم. از اسناد و مدارکی که شرایط زمان و برکت انقلاب اسلامی در اختیار ما قرار داده و می‌تواند گوشه‌ای از عظمت و تلاش مردم این مرز و بوم را در راه اعتلای کشور و اسلام ناب و فرهنگ اسلامی‌مان متجلی سازد، برای همیشه از صحف و صدور، محو گردد، از ناحیه دیگر.

همه این انگیزه‌ها، شرایط مناسبی را به وجود آورد تا چنین کتابی تدوین و به کنگره عرضه گردد که انشاء الله تعالی این کار در فرصت مناسب دیگری با عکس و تفصیل بیشتر عرضه خواهد شد. و از همه این‌ها غنای عاتقه به وطن و دانشمندانی که برای این منطقه و جهان اسلام، افتخار و عزت آفرینند، انگیزه دیگری برای انجام این کار بود، چرا که علی (ع) فرمود: «فان كان لابد من المعصية فليكن تعصبكم لدارم الخصال» محامد الأفعال ومحاسن الأمور - و اگر قرار است تعصبی در کار باشد، باید به خاطر اخلاق و افعال نیک و کارهای خوب باشد.^۱

کتاب حاضر، صرف نظر از همه منافع دنیوی، خود، عامل مهمی است که می‌تواند جلو تهاجم فرهنگی غرب را بگیرد، چرا که این کار نشان می‌دهد که این ملت، دارای پیشینه فرهنگی علوی نیرومندی است که ریشه در اعماق قرون و فرصت ملت ما دارد. بدیهی است که چنین بینشی مردم را از وابستگی به بیگانه و سست ارادگی و اندیشه‌های پرچر و شوه‌های رفتاری ناپسند و اعمال نابخردانه و ضد ارزش، حفظ و به مقدسات ملی و مذهبیس پاییند می‌نماید.

و این که می‌بینید: مردم منطقه ما انقلاب اسلامی را به آسانی پذیرفته و هزاران شهید و جانباز و آزاده تقدیم آن کرده‌اند، به این جهت است که آن را با فرهنگ ملی و دینی خود، سازگار و امام و رهبر را از همان تبار علوی که در گذشته تاریخ نیز برای نجات آنها قیام کرده‌اند، همسو، بلکه ارجح یافتند و بدین جهت به انقلاب، وفادار ماندند و در حفظ اهداف امام و رهبر استوار «فتبتهم الله و ائانا بالقول الثابت» آمین یا رب العالمین.

لاهیجان، زین‌العابدین قربانی لاهیجی

دیر کنگره علامه ذو فنون حزین لاهیجی

چهارم اردیبهشت ۱۳۷۵ برابر با چهارم ذی الحجه الحرام ۱۴۱۶